

Reptes de les TIC amb gent gran i gent gran amb dependència

Xavier Lorente¹

Tot i que endevinar el futur ha estat sempre una temptació, no és aquest l'objectiu d'aquest article; entre altres coses perquè en desconeixem les tècniques i perquè no tenim les tecnologies adequades, com ara la bola de vidre, les cartes o el pòsit del te –com diria C. Alba–. Un cop abandonat aquest intent, en aquest article es tracta d'analitzar alguns aspectes actuals que expliquen com s'estan utilitzant les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) amb la gent gran.

1. Introducció

Un dels reptes davant dels quals es troba la societat de la informació és aconseguir l'accés, de forma majoritària i igualitària, dels ciutadans a les tecnologies que permetin gaudir de noves possibilitats d'informació, oci, formació, interacció i participació. Un dels criteris que marcarà desigualtats entre els ciutadans del futur serà precisament el fet de tenir accés o no a les xarxes d'informació i comunicació i, en conseqüència, als beneficis i comoditats que això implica.

En aquest sentit, la gent gran apareix entre els col·lectius que presenten menors taxes de coneixement i accés als nous recursos que proporcionen les TIC. Aquesta situació, que impedeix a la gent gran tenir accés a beneficis potencials que les TIC els podrien proporcionar, poden suposar, també, altres riscos. Per exemple, es pot materialitzar en la seva desvinculació dels grups més dinàmics de la societat, aquells que tenen accés a les TIC, fent més gran la fractura existent entre els més grans i la resta de la societat. Fins i tot, pot anar més enllà i plasmar-se en una disminució de les possibilitats per comprendre els nous rumbos que està prenent aquesta societat i,

¹ Gerontagog per la Universitat Ramon Llull (2001), en l'actualitat desenvolupa la seva tesi doctoral sobre els programes universitaris per a gent gran per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), sota la direcció del doctor Jaume Sarramona i López. Catedràtic de Pedagogia de la UAB. Professor agregat de les Escoles Universitàries de Treball Social i Educació Social Pere Tarrés - Universitat Ramon Llull des de l'any 1996 i responsable de la Plataforma Virtual (eCampus) des del 2005.

La gent gran apareix entre els col·lectius que presenten menors taxes de coneixement i accés als nous recursos que proporcionen les TIC

a causa d'això, podria convertir la gent gran en uns "nous analfabets", allunyats dels canals de coneixement que proporcionen la capacitat de participar i, per tant, influir en el canvi accelerat que viuen les societats dels països desenvolupats.

En aquest context, les experiències formatives que ajudin a apropar la gent gran a les TIC han demostrat ser un camí privilegiat per interessar la gent gran per allò que les TIC poden oferir-los i implicar-los en els corrents de canvi i participació que estan fomentant (Villar, 2001).

Avui en dia el mercat de productes i serveis de les TIC i l'envelliment es troba encara en una fase incipient. L'escassa sensibilització i visibilitat del mercat, la manca de normes i interoperabilitat o la incertesa pel que fa a la sostenibilitat dels models de negoci, constitueixen obstacles per a la seva implantació. La fragmentació condueix a una diversitat de solucions costoses. Els problemes ètics i una manca general de coordinació, de cooperació entre la indústria i els usuaris i d'estratègies comunes, frenen l'adopció d'aquests productes i serveis. Per superar aquestes barreres –i aprofitar les oportunitats– la gent gran ha d'ocupar un lloc prominent.

Un exemple el tenim en el pla d'acció "Envellir millor en la societat de la informació", que identifica àrees i accions prioritàries on les TIC poden resultar especialment útils a l'hora de fer front als reptes i oportunitats que planteja l'envelliment demogràfic a Europa. Examina els principals obstacles en termes de preparació del mercat, d'idoneïtat i assequibilitat dels productes i serveis, i de sostenibilitat de la prestació de serveis i els models de negoci. El pla d'acció es basa en una cooperació reforçada entre tots els interessats i té com a objectiu explotar el prometedor potencial de les TIC associades a l'envelliment a Europa i fora d'Europa. Però, i les accions educatives amb gent gran? S'estan implementant de la mateixa manera?

Avui en dia el mercat de productes i serveis de les TIC i l'envelliment es troba encara en una fase incipient

2. Alguna cosa es mou. Experiències actuals en contextos d'educació formal i no formal

Les TIC destinades a envellir millor es troben només en la seva fase inicial: la ciència i la tecnologia evolucionen ràpidament i auguren

solucions cada cop més fàcils d'utilitzar, intel·ligents i rendibles. Avui en dia, si parlem des del col·lectiu de persones grans, s'utilitza principalment l'estratègia educativa de "l'espai per aprendre informàtica en la gent gran".

Si parlem d'educació formal, hem de descriure molt poques experiències educatives que realment treballin amb gent gran. En destacarem dues:

- El Programa Universitari per a Gent Gran - PUGG² (i, en concret l'experiència que el mateix autor desenvolupa a les Escoles Universitàries de Treball Social i Educació Social de la Universitat Ramon Llull), amb alumnes pertanyents al col·lectiu de la gent gran i on es desenvolupen experiències intrageneracionals i intergeneracionals.
- La Universidad de Mayores La Salle (Madrid),³ on els alumnes realitzen igualment un itinerari formatiu a partir d'una plataforma virtual d'ensenyament-aprenentatge i que els permet interaccionar amb els mateixos docents i amb els seus companys, a partir de la feina amb una sèrie d'assignatures.

Totes dues experiències estan immerses en la línia d'objectius d'una universitat moderna i oberta a la societat, que pretén ampliar els seus objectius i desenvolupar les bases d'una formació al llarg de la vida dirigida a un sector de població, les persones més grans de cinquanta anys, cada cop més nombroses, amb més temps lliure i demandant ofertes sobre les TIC.

Aquests programes es caracteritzen majoritàriament pels aspectes següents:

- El caràcter modular que permet a l'alumne escollir entre una àmplia varietat d'assignatures i tallers procurant, d'aquesta manera, una formació a mida.

Avui en dia, si parlem des del col·lectiu de persones grans, s'utilitza principalment l'estratègia educativa de l'espai per aprendre informàtica en la gent gran

² El PUGG (Programa Universitari per a Gent Gran) forma part del treball de l'autor sobre la seva tesi doctoral amb el nom "Disseny, aplicació i avaluació d'un programa universitari per a gent gran amb suport TIC", amb la direcció del catedràtic en Pedagogia, el doctor Jaume Sarramona i López (UAB).

³ Es pot consultar aquest programa en la següent direcció d'Internet: <http://www.eulasalle.com/organizacion/estudios/uma/index.html>.

En canvi, si parlem d'experiències en educació no formal, l'ús d'Internet o l'ús de telèfons mòbils són les experiències més conegudes actualment quan parlem de gent gran en l'ús de les TIC

- Estan basats en les noves tecnologies, ja que hi instrueixen i s'hi recolzen per a la transmissió de coneixements.
- Aglutinen la transmissió de coneixements i habilitats a partir de l'aprenentatge significatiu.
- La seva dimensió intergeneracional, mitjançant la realització d'activitats i tallers a la Plataforma Virtual.

Tots dos espais fan referència a l'experiència dels Programes Universitaris per a gent gran, que en el nostre país es desenvolupen de forma espectacular a partir dels anys noranta (Lorente, 2006).

En canvi, si parlem d'experiències en educació no formal, l'ús d'Internet o l'ús de telèfons mòbils són les experiències més conegudes actualment quan parlem de gent gran en l'ús de les TIC. Per ser justos amb la inversió que s'està realitzant, també cal destacar algunes experiències que ens situen en els contextos no formals.

142

Tot seguit, parlarem de dues experiències que a dia d'avui són centrals:

- **Centres auditius Amplifon**,⁴ especialitzats en una atenció a la gent gran i en el mercat de la distribució, adaptació i professionalització dels sistemes auditius; és un gran referent per a tots els professionals del sector que treballem amb i per a gent gran.
- **Vodafone España SA**,⁵ que, amb la incorporació del principi d'accessibilitat universal i disseny per a tothom com una de les seves prioritats bàsiques, està realitzant els millors estudis amb persones que presenten algun tipus de dependència; i, el que és més important, el grau de rigor i professionalitat són excel·lents.

A través dels seus diferents espais, aquestes experiències es desenvolupen sota el format de cursos breus i tallers per afavorir-ne l'aprenentatge i ús, al mateix temps que es facilita a la gent gran un apropament a les TIC, així com al coneixement de l'actualitat nacional i internacional de la societat actual.

⁴ Per poder contactar amb Amplifon se'n pot visitar el web (www.amplifon.es) i posar-se en contacte amb el responsable de projectes socials, la senyora Georgina Batet.

⁵ Per contactar amb Vodafone España SA es pot visitar aquesta pàgina web: <http://www.vodafone.es/vodafoneparatodos>.

Els cursos i tallers que s'imparteixen s'adapten als diferents nivells de formació, on hi ha persones grans que assumeixen la pròpia gestió de l'aula, que contribueix no només a l'enriquiment personal, sinó també al reconeixement dels alumnes, cosa que produeix una retroalimentació que fa créixer exponencialment tant l'autonomia com l'autoestima del grup. Un altre dels objectius que forma part d'aquest currículum ocult de la persona gran és aprendre a comunicar-se amb els fills, néts o amics a través d'Internet; és a dir, a través de la participació, també es pot construir el diàleg intrageneracional i intergeneracional, superant els processos de soledat i millora de l'autonomia, i afavorint-ne la participació social.

Totes aquestes activitats pretenen, a més, mantenir i despertar les condicions intel·lectuals a través de l'aprenentatge, ja que l'activitat mental "estimula" i manté activa la persona. Estar ocupat i aprendre suposa sentir-se actiu i productiu.

La participació, el coneixement i els processos de socialització són fonamentals per al desenvolupament d'un envelliment saludable. La majoria de les persones, un cop jubilades, inicien un estil de vida nou i actiu, allunyats ja de les obligacions laborals i familiars, i comencen a experimentar una àmplia vida social (viatges, participació social i política, etc.). En general, podem destacar que sempre s'aconsegueixen treballar dos objectius clars:

- Afavorir i fomentar l'envelliment saludable i actiu.
- Millorar la qualitat de vida de la gent gran en situació de soledat.

3. I si parlem de la dependència? Experiències d'educació informal

Evidentment, no podíem oblidar-nos de les situacions que també requereixen potser no una formació més directa de la mateixa persona gran en el procés d'ensenyament-aprenentatge amb les TIC, com hem enumerat anteriorment, però sí una vinculació de com –i cada cop més– les noves tecnologies poden ajudar la gent gran "d'una altra manera".

Les noves tecnologies adaptades a les noves situacions de dependència són, en gran manera, "espais d'educació informal". Un dels

La participació, el coneixement i els processos de socialització són fonamentals per al desenvolupament d'un envelliment saludable

Les noves tecnologies adaptades a les noves situacions de dependència són, en gran manera, espais d'educació informal

*Impulsar la
inclusió a través
del disseny i les
noves
tecnologies ha
estat el
missatge llançat
últimament per
la secretària
d'Estat de
Serveis Socials*

serveis que molta gent gran utilitza és, segons dades de l'IMSERSO,⁶ la teleassistència, que arriba al 3,5% de la gent gran del nostre país.

Impulsar la inclusió a través del disseny i les noves tecnologies ha estat el missatge llançat últimament per la secretària d'Estat de Serveis Socials, Famílies i Discapacitat, la senyora Amparo Valcarce, durant la cloenda de la jornada "Un nou repte social per al segle XXI: envelliment i discapacitat"; i és que les noves tecnologies tenen un paper fonamental a l'hora d'observar el futur immediat dels milions de persones grans o amb algun tipus de dependència que viuen al nostre país. Segons les estimacions,⁷ l'any 2050 Espanya serà, juntament amb el Japó, l'estat més envellit del món i, en aquest futur, la tecnologia pot ser un element facilitador. Perquè l'envelliment engloba una oportunitat real, a més d'una gran responsabilitat social.

Moltes empreses del nostre país ja estan desenvolupant amplis programes d'investigació, dividits en quatre àrees (llar, prevenció, discapacitat motora i discapacitat cognitiva), on s'invertiran 50 milions d'euros durant els propers deu anys, amb més d'un milió d'hores d'activitat investigadora. Es traca "d'alta tecnologia", que en alguns casos encara està en fase de prototip, com el robot assistit per a gent gran que viu sola,⁸ i en d'altres ja s'està implantant, com l'exosquelet per compensar i rehabilitar la debilitat muscular de les cames.

I en molt poc temps ens trobarem amb el concepte de "domesticar" les llars. Conscients del progressiu envelliment de la societat, i de l'augment del nombre de persones dependents, la indústria tecnològica i, en un futur proper, les mateixes persones grans utilitzaran l'ordinador com a mitjà de treball, i estaran familiaritzades amb la presència d'aparells tecnològics a casa.

⁶ Es pot consultar el web de l'IMSERSO: <http://www.imsersomayores.csic.es>.

⁷ Font: INE: INEBASE: *Cifras de población. Población según sexo y edad desde 1900 hasta 2001*. INE, 2004.

⁸ Voldríem destacar la tasca d'investigació que s'està desenvolupant des de la Universitat Jaume I de Castelló, per part del doctor Pedro J. Sanz Valero, a partir de la seva experiència amb la robòtica assistencial al segle XXI. Durant les I Jornades de Majors i Noves Tecnologies va presentar experiències en robòtica de països asiàtics on ja s'estan desenvolupant "robots" per treballar teràpies amb gent gran en centres residencials i que cerquen un treball de psicoestimulació.

Aquests projectes posen l'èmfasi en l'automatització de les llars, que incrementa la seguretat i l'autonomia dels usuaris, al mateix temps que ofereix solucions fàcils tant per a les persones dependents com per als seus cuidadors. De la mateixa manera, les noves tecnologies contribuiran a "allargar el període en què la gent gran es trobi bé", així com a afrontar, amb més capacitat d'èxit, les discapacitats motores (en aquest camp, l'oferta s'ha diversificat fins a límits insospitats) i malalties neurodegeneratives com l'Alzheimer o el Parkinson.

Com podem veure, la tecnologia és un factor clau en l'envelliment de la societat, i hem d'observar aquesta evolució tecnològica des d'una visió de responsabilitat social, no només des de l'òptica de mercat. Alguna cosa semblant opina Gorka Eizmendi, president de la IX Conferència Europea per a l'Avançament de les Tecnologies de Suport a Europa, i per a qui "l'objectiu principal dels que ens dediquem a la tecnologia social és oferir un resultat per a les persones dependents, amb uns preus assequibles per a tothom". Per fer-ho, comptem amb el suport del Centre Estatal d'Autonomia Personal i Ajudes Tècniques (CEAPAT), dependent de l'IMSERSO i que treballa per a "l'accessibilitat integral, el disseny per a tothom i la tecnologia de suport".

La tecnologia és un factor clau en l'envelliment de la societat, i hem d'observar aquesta evolució tecnològica des d'una visió de responsabilitat social, no només des de l'òptica de mercat

145

4. Reflexionem tornant a la realitat.

A tall de conclusió

Així, tot i que les accions sobre les TIC amb gent gran sembla que continuen, i que hi ha una certa sensibilització per "trencar barreres" que facilitin l'accés "per a tothom", en aquests moments les promeses i les expectatives se centren majoritàriament en la formació de la gent gran.

La formació a distància, tot i que és recent per a la gent gran, no és nova, i en l'actualitat es tracta d'una nova versió modificada en funció de les possibilitats que afegeixen les TIC; més concretament, les plataformes virtuals.

Aquestes són una possible solució per a moltes persones que no poden seguir els estudis de forma presencial, ja sigui per la distància al centre d'estudis, la incompatibilitat d'horaris o bé perquè per les seves característiques personals prefereixen l'estudi independent i modular (recordem que a diferents nivells i temps). No oblidem,

Les accions sobre les TIC amb gent gran sembla que continuen i que hi ha una certa sensibilització per trencar barreres que facilitin l'accés per a tothom

Molts usuaris amb necessitats específiques utilitzen els recursos informàtics gràcies a adaptacions específiques

però, que una formació d'aquestes característiques, basada en l'ús de les xarxes telemàtiques, videoconferències, etc., és d'aparició recent, però sembla que la seva expansió i consolidació és cada cop més gran, i el col·lectiu de gent gran no estarà exempt d'aquests processos, sobretot en situacions de dependència que requereixen una atenció ràpida, accessible i de qualitat.

Malgrat la tradició i el coneixement sobre les diferents necessitats de la varietat d'usuaris d'aquests recursos, encara existeixen dos grans problemes per tal que l'ús es pugui generalitzar amb més facilitat: la *compatibilitat* de sistemes, aplicacions i adaptacions, i l'*accessibilitat*. Però recordem, com hem comentat anteriorment, que hi ha empreses que "s'han posat les piles" i que els fruits d'aquests projectes ja s'estan visualitzant.

Molts usuaris amb necessitats específiques utilitzen els recursos informàtics gràcies a adaptacions específiques. Tampoc no tots els programes permeten ser verbalitzats pels lectors de pantalla, etc. Si això es tingués en compte durant les fases de disseny dels productes, potser caldria fer-hi algunes modificacions, però quan ja són dins del mercat, moltes vegades és impossible l'ús adaptat de recursos.

146

Si aquests problemes de compatibilitat i accessibilitat queden resolts, una de les noves tendències és considerar l'ús de les telecomunicacions com a possible via de solució als problemes de les persones amb dependència

Pel que fa a l'accessibilitat, passa una cosa semblant. Són molts els productes o aplicacions que no són accessibles per als usuaris amb necessitats diferents. En el cas d'Internet, per exemple, el fet que la xarxa no sigui accessible per a tothom fa que s'estiguin creant productes per poder-hi accedir. Productes com ara WebSpeak permeten a les persones amb visió limitada navegar per la xarxa i rebre la informació amb la veu o la mida augmentades. Però, de nou, caldria que la tendència fos plantejar que els dissenys de pàgines web, etc. es fessin pensant en facilitar-ne l'ús a usuaris amb diferents possibilitats d'accés.

Si aquests problemes de compatibilitat i accessibilitat queden resolts, una de les noves tendències és considerar l'ús de les telecomunicacions com a possible via de solució als problemes de les persones amb dependència.⁹

⁹ Recordem que en l'últim Mobile World Congress (Barcelona, 2008), Vodafone va llançar un dispositiu, l'Easy Walk, que inclou navegació, localització o serveis d'assistència, per ajudar persones cegues o amb discapacitat visual a desenvolupar

Tant la formació com l'adaptació del sistema informàtic a les característiques de l'usuari són encara un escull a superar. En primer lloc, en el nostre context, encara no està gaire difosa la informació sobre les ajudes tècniques que permeten l'adaptació dels ordinadors perquè puguin utilitzar-se de forma diferent de la que es presenta en el mercat per als usuaris convencionals. Aquest tipus d'informació, cada cop més extensa i rica, en fonts com Handynet o proporcionada a través dels serveis del CEAPAT,¹⁰ no és de domini popular, per la qual cosa s'utilitza molt menys del que es podria. Professionals del món de l'educació, la sanitat o els serveis socials en general la desconeixen, i així difícilment poden recomanar-la als alumnes, usuaris o clients.

Aquest tipus de formació suposa nous models organitzatius i didàctics,¹¹ basats en els models de comunicació que es deriven de les possibilitats de les eines virtuals utilitzades i del disseny del curs. Es tracta d'alguns formats tradicionals de presentació de text, que poden ser dissenyats en entorn hipermèdia, als quals es poden afegir imatges fixes o en moviment, gravacions de so o so directe.

147

El professional, per defecte, també veu modificat el seu rol de transmissor d'informació utilitzant els canals convencionals per basar l'ensenyament en materials en què es transmet la informació i es guien els processos d'estudi i pràctica que poden portar a l'aprenentatge. La tutoria a distància, amb freqüència asíncrona, està basada principalment en la comunicació textual, desproveïda de la majoria de les emocions i de la informació present en les interaccions presencials (Bautista, 1997).

Per tot això, la persona gran ha d'adaptar-se al seu nou rol, en què el treball independent passa a ser el protagonista (subjectivitat de l'individu), juntament amb la comunicació telemàtica amb els "amics" o els docents. Aquest és el nostre futur.

par-se amb més autonomia. Es tracta d'un dispositiu GPS associat a un mòbil de tecnologia Symbian que ofereix a les persones amb problemes visuals informació sobre la seva posició actual i descripció detallada de les accions que han de fer –girs, distància...– per arribar a un punt.

¹⁰ Consulteu la seva pàgina web: <http://www.ceapat.org>.

¹¹ En el PUGG, comentat anteriorment, ja s'utilitzen les estratègies d'aprenentatge ABP (aprenentatge basat en problemes) amb la gent gran com a innovació educativa i seguint la línia del pedagog Dewey.

Bibliografia

- ALBA, C.; SANCHEZ HÍPOLA, P. "La utilización de recursos tecnológicos en los contextos educativos como respuesta a la diversidad". A: GALLEGO, D.; ALONSO, C.; CANTON, I. (coords.). *Integración curricular de los recursos tecnológicos*. Barcelona: Oikos-Tau, 1996, pàg. 351-376.
- BOULEY, G. "La révolution Internet". *Être*, núm. 27 (1997), pàg. 38-40.
- CABADA, J. M. (1996). "Comunicación y nuevas tecnologías". *Polibea*, núm. 40 (1996), pàg. 14-20.
- Comunidad Europea. "Vivir y trabajar en la sociedad de la información: prioridad para las personas". *Boletín de la Unión Europea*, supl. 3 (1997), pàg. 1-32.
- ESCOIN, J.; SOLA, J. (1992). "Discapacidad, informática y formación de adultos". A: *TIE European Conference about Information Technology in Education: A critical Insight*. Barcelona, 3, 4, 5 i 6 de novembre. Pàg. 106-115.
- GARCÍA Y GARCIA, E. L.; FUENTE GONZÁLEZ, M. DE LA. "Proyectos de investigación en Europa sobre ayudas técnicas en las discapacidades de la comunicación (Proyecto TIDE de la U)". *Revista Española de Foniatría*, 9, 1 (1996), pàg. 13-19.
- GARCIA VISO, M.; PUIG DE LA BELLACASA, R. (eds.). *Empleo, discapacidad e innovación tecnológica. El horizonte laboral de las personas con discapacidad y las NTI*. Madrid: Fundesco, 1989.
- GIROUX, H. A. *Disturbing Pleasures. Learning popular culture*. Nova York: Routledge, 1994.
- HEREDIA, B. M. L. "El uso de la computadora como recurso desde la estimulación temprana hasta la lectoescritura". *FENDIM*, 2, 3 (1996), pàg. 19-21.
- LA MURE, C. DE. "Accessibilité: la RATP innove". *Être*, núm. 27 (1997), pàg. 35-37.
- LORENTE, X. *Els estudis universitaris per a gent gran* (juliol 2006). <<http://hdl.handle.net/2072/4054>>
- PRAT, A. (1992). "Las telecomunicaciones en el ámbito de la educación no formal". A: *TIE European Conference about Information Technology in Education: A critical Insight*. Barcelona, 3, 4, 5, 6 de novembre. Pàg. 233-239.
- ROE, R. W. (ed.) *Telecomunicaciones para todos. Propuestas para unas comunicaciones accesibles*. Madrid: Fundesco, 1996.
- ROMANACH, J. (1996). *Teleformación, Internet y Discapacidad. Un enfoque pragmático*. jromanac@boo8.eunet.es

- ROMANACH, J. (s/f). *Teletrabajo - Internet como herramienta de trabajo para discapacitados*. jromanac@b008.eunet.es
- SCHERER, M. J. "Outcomes of assistive technology use on quality of life". *Disability and Rehabilitation*, 18, 9 (1996), pàg. 439-448.
- SEGOVIA, R.; ZACCAGNINI, J. L. (eds.). *Nuevas tecnologías y formación ocupacional en España*. Madrid: Fundesco, 1988.
- VERA, P. "I+D en tecnología de la rehabilitación". *Minusval*, núm. 105 (1996), pàg. 38-40.
- VILLAR, F. "¿Tiene sentido la formación en la vejez? Las TIC como ejemplo paradigmático". *Comunicación y Pedagogía*, núm. 173 (2001), pàg. 57-62.